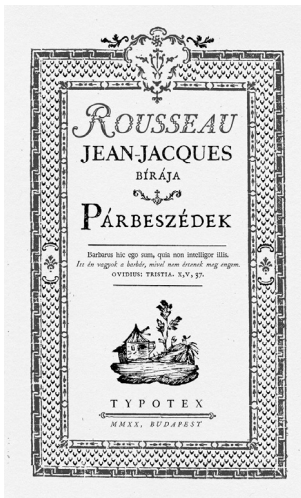

KOVÁCS FLÓRA

„...miért hiszed el te is azt...?”

ROUSSEAU: JEAN-JACQUES BÍRÁJA*

Typotex Kiadó
Budapest, 2020
352 oldal, 4500 Ft

”

A Typotex Kiadó rendkívül jó érzékkel hiánypótlóan megjelentette Rousseau *Jean-Jacques bírása* című könyvét. A kötet francia nyelvterületen is ritkaságszámba megy, ám álláspontjának elfogadása vagy vitatása kulturális életben való pozícionálást jelöl ki a róla megnyilatkozó számára. Az utókorra tehát áthagyományozódott a szóczata azt illetően, hogy az író, filozófus, gondolkodó megvetést érdemlő volt-e, avagy nem. A kérdés a mából eldönthetetlennek tűnik, továbbá egy individuumhoz kötődő hit, bizalom jegyeit mutatja. E disputa kapcsán az ítélet napjainkban csak illuzórikus lehetne. Ami számunkra ugyanakkor érdekesítő, a vád és (akár a csendben) védekezés természetrajza. A mű aktualitása ekképpen kétségtelen.

A *Jean-Jacques bírása* szövegét három párbeszéd, egy előszó-és egy utószószzerű egység alkotja. A dialógusban a szerző „a Francia” és a Rousseau nevű alak véleményét ütközteti J. J.-ről, ahogy akkoriban lenézően, rövidítve használták az íróra nevét. A választott forma alkalmas adhat eltérő nézőpontok ismertetésére, sőt egymás felé közelítésére. Nyilvánvalóan „a Francia” szó egységesítést, így sztereotípiák szerint működtetést mutathat, míg a Rousseau név elválasztása a keresztnevtől rájátszik az egyén töredezettségére, meglévő sérülésére, bár önmaga felülvizsgálatának képességére szintén utal. Most és a továbbiakban sem célja e szövegnek Rousseau személye kapcsán bármiféle bíraskodás. Az ábrázolt jelenség mechanizmusát szeretné sokkal inkább jellemezni.

Rousseau írásában vázolja a hozzá kapcsolódó vélt vagy valós sérelmekre adott válaszokat. A vád a *felügyelet* működését használja ki, annak eredményeit sűríti és talán torzíttja. A felügyelet elengedhetetlen, azaz megelőzi a vádat. A kötet remekül példázza az emberi istenivé válásának óhaját: a min-

* Fordította és jegyzetek írta: Marsó Paula

dent látás vágyát. A megszólaló nem véletlenül tér ki a behálózó, a magánéletig hatoló tetre. A következmény lesz majd a felügyelt egyén bizalmatlansága összes társa felé. Marsó Paula elismerést érdemlő fordító, utószavában több szempontból indokolt Michel Foucault említése. A tanulmány az örültség problematikája vonatkozásában emeli be a XX. századi filozófus gondolatait. A kérdéskör viszont elválaszthatatlan a felügyelet osztályozó kényszerétől, vagyis a normalitáshoz méréstől. A francia teoretikus ezt részletesen kibontotta könyvében (*Felügyelet és büntetés*), csakúgy, mint a szortírozó egyén szerepének hatalmát. A felügyelet valamiféle összegzésre jut, majd annak levonatát, esetleg megmásítását közli a közösséggel. Az utóbbi akár lehet a megszokottól különböző sugallása is. Ha a valós átirása történik, akkor *hazugságszerűt* tapasztalunk, amely a Gabriel Liiceanu-féle gondolatmenet alapján a szellemi szinten történő rablás (*A hazugságról*). A *Jean-Jacques bírójának* Rousseau alakja mintha ezt érzékeltetné az őt támadókról, más szóval a közösség becsapását, megfosztását. A jelenkori Liiceanu a nyelvhez kötöttséget hangsúlyozza, ám érzékelteti a művészeteken átvívelő lehetőséget.

A portré előnytelen, rossz beállítása ily módon a hazugságot viselheti magán. A vizualitás eszköztárával teremtett figura éppen olyan személyiségjegyeket képez le, amelyek meglétét az alkotó alá akarja húzni. Nem tűnik megoldhatatlan feladatnak a negatív tulajdonságok súlykolása. Rousseau ezt diagnosztizálja üldöztetése esetében: „az alak nevetséges és közönséges kinézete passzoljon ahhoz az elképzeléshez, melyet az eredeti személyről akartak világgá kürtölni” (125). Az így létrehozott kép majd (de/)formálja a befogadást, azaz prekonceptióvá válik, és átrajzolja a közvetlen tapasztalatot („[a] róla előzetesen kialakított gondolatunkat rányomjuk pecsétként mindarra, amit mond vagy tesz [...] azt látjuk, amiben hiszünk, és nem azt, amit látunk”, 83). Önmagába visszatérő folyamattal lehet dolgunk: a torzított befogadás újabb portrékra sarkallhat. A portré kifejezésnél Rousseau a nyelvjátéokra figyel: a képiséget meghaladva több művészeti ágra céloz. Az individuum egyénisége többkevesebb változtatással, de mindegyik „rajznál” középpontban van. A XVIII. századi filozófus következetesen feltárja, hogy a vád a magánszemélyre tesz becsmélő megjegyzéseket, míg a szakmai kvalitások előtt megadja magát. A méltatlan ütközet ténye, a szellemi csörte hiánya kétségtelen lesz. Ezen túlmenően feltételezhető a szándék, amely az irodalmi szalonokon kívül is hírneves gondolkodó tekintélyének csorbítását irányozza elő. Ne felejtjük el, hogy Marsó Paula XVIII. századi celebritásként nevezi meg Rousseau-t. A kortárs értelmiségi közeg irigysége, neheztelése nem volt meglepő akkoriban sem.

A vád nem számol azonban bizonyos aspektusokkal, tehát azzal sem, hogy szólamainak burjánzása éppen saját magát hitelteleníti: „[h]a valaki egyszer tényleg összeferná, hogy mit tett, mondott, írt, közölt ez az ember az Urak szerint, azóta, hogy személyével foglalkoznak, és mellétenné, amit tényleg csinált, bizony azt látná, hogy száz év sem lett volna elég idő minderre” (288). A félelem bénító hatása érezhetően működik a csoportban: mindamellett, hogy közegükből nem szívároghat ki ellenérv, és ezért egymást felügyelik, a társadalom ítéletétől szintén tartanak bármelyikük esetleges véleményváltoztatásánál („[a]z aljasság, amelyet rákentek, visszahatna rájuk, s nem lenének menedéket a nyilvánosság ítélete elől”, 102). A félelem ott bujkál mindenkiben a vádlott mellé állás kapcsán, egyénfüggő az azon való átlendülés: „Ő már nem kerülheti el sorsát, és a legtöbb, amit egy bölcs ember tehet, aki érdeklődik sorsa iránt, hogy titokban az igazság nyomait kutatja, hogy arra alapozza a saját ítéletét, de sose merül fel benne, hogy ezt a sokasággal elfogadtassa, mivel az értelmes belátással kép-

telen lemondani az álláspontjáról, amelyet indulatai foglaltattak el vele” (279.). A felügyelő-vádlók a lelkiismeret és erkölcs mozgatórugóival mintha nem lennének teljesen tisztában. Mindig lesz olyan személy (remélhetőleg), aki önmaga szeretné szempontrendszerét megalakítani. A filozófus a folyamat elmaradását, másra testálását véteknek fogja fel: „[d]e amikor fölényesen egy ember tisztességéről és sorsáról nyilatkozik, vétkessé válik, ha nem folyamodik semmilyen alapvető és elérhető eszközhöz, hogy megbizonyosodjon róla, helyesen nyilatkozott-e” (228).

A vádlók ugyanakkor nem egy esetben, így a Rousseau által leírtnál is, szeretnének erkölcsileg magasabb régiókat magukénak. Tettük velejárója a nyilvánosság előtti jó színben feltűnés, a bocsánatban vagy a kegyelemben részesítés színre vitele. Számukra a gondot az okozza, hogy a megbocsátás és a kegyelem leereszkedő gyakorlásához szükséges a megelőző kérelem: „a kegyelem, mint bármilyen más adomány, a fogadó fél feltételezett beleegyezésével lesz legitim [...] nem létezik körmönfontabb zsarnokság, mint erővel kényszeríteni egy embert, hogy akarata ellenére váljék lekötelezettünké, s méltatlanul kiforgatjuk ezt a szót, ha egy erőszakos bánásmódra alkalmazzuk, amely kegyetlenebb, mint a fenyítés” (86). Az idézetből kiolvasható: hiába állítja a vád közege a filozófust szörnyetegnek, a brutalitás mégis az ő jegyük marad.

Rousseau *Jean-Jacques bírója* című művét értelmezve a mai befogadó számára tehát nem az bír a legnagyobb tétellel, hogy a XVIII. századi filozófus személyiségjegyeit helyesen ítéli-e meg, hanem sokkal inkább az, felismer-e társadalmi jelenségeket, képes-e önálló véleményformálásra. A Typotex Kiadó tehát ismételten fontos könyvet jelentett meg.

